

АЛГОРИТМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ

У статті охарактеризовано алгоритм та модель створення та функціонування прийомних сімей, визначено основні їх принципи, представлено основні етапи. Дана характеристика інформаційної кампанії, як одного із початкових етапів створення прийомної сім'ї, детально описано роботу з кандидатами у прийомні батьки, охарактеризовано особливості юридичного оформлення прийомної сім'ї. Визначено та описано складові соціального супроводження прийомної сім'ї. зазначено деталі роботи соціального працівника під час створення прийомної сім'ї та її супроводу.

Ключові слова: прийомна сім'я, інформаційна кампанія, кандидати у прийомні батьки, юридичне оформлення прийомної сім'ї, створення прийомних сімей, функціонування прийомних сімей, соціальний супровід/супроводження.

Сім'ю можна розглядати як структурну соціальну одиницю суспільства, що відображає у своєму мікрокліматі загальний стан усього середовища, всі його протиріччя, впливи та відповідні суттєві перетворення. Сім'я реагує на зовнішні суспільні проблеми порушенням внутрішніх зв'язків, що протягом десятиліть формувались і передавались із покоління в покоління у формі сімейних традицій.

Вивченню сім'ї як соціального інституту і малої групи присвячені роботи А.І. Антонова, М.С. Мацковського, В.М. Медкова, А.Г. Харчева та ін. Форми та методи соціальної роботи з сім'ями стали предметом дослідження українських науковців: І.Д. Зверєвої, О.В. Безпалько, С. Я. Харченка, А.Й. Капської, І.М. Трубавіної, Т.В. Семигіної та інших. Проблеми сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах охарактеризували: Г. В.Козубовська, В.Ю. Керецман, Г.В. Товканець, М.Г. Соляник, А.В. Черникова та ін. Особливості соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями охарактеризовано у працях Г.М. Бевз, Н.М. Комарової, І.В. Пешої, Ж.В. Петрочко.

Мета статті: охарактеризувати алгоритм, модель та основні етапи створення та функціонування прийомних сімей.

Соціальна робота з створення і забезпечення функціонування прийомної сім'ї здійснюється за дотриманням певного алгоритму, що враховує організаційно-нормативну і методичну специфіку роботи з цією категорією сімей.

Модель створення та соціального супроводження прийомної сім'ї, розроблена Н.М. Комаровою та І.В. Пешою на підставі аналізу результатів соціального експерименту із запровадження інноваційних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [10].

На першому етапі передбачено проведення інформаційної кампанії, спрямованої в першу чергу на залучення кандидатів на створення прийомної сім'ї та формування на місцевому рівні позитивного іміджу інститутів сімейного влаштування дітей-сиріт, роз'яснення доцільності й необхідності їхнього запровадження. Результатом інформаційної кампанії є звернення громадян, яких зацікавила інформація щодо сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Наступний етап передбачає попередню роботу з кандидатами у прийомні батьки спрямовану, з одного боку, на збір інформації про сім'ю, з другого – формування у кандидата готовності прийняти на себе нову соціальну роль – вихователя дитини,

позбавленої батьківського піклування. На цьому етапі роботи передбачено: проведення бесід з кандидатами (не менше двох зустрічей); відвідання спеціалістом родини кандидатів; перевірка інформації про кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі; співбесіда кандидатів з психологом; тренінг з підготовки кандидатів на створення прийомних сімей; підбір дитини на влаштування у сім'ю.

Етап юридичного оформлення прийомної сім'ї передбачає оформлення відповідних юридичних документів, що надають сім'ї статусу прийомної. На цьому етапі передбачено: підготовка пакету документів на сім'ю кандидатів і на дитину; розгляд кандидатури кандидатів на опікунській раді; розпорядження місцевої державної адміністрації про створення прийомної сім'ї; угода про передачу дитини (дітей) на виховання та спільне проживання у сім'ю між прийомними батьками та місцевою державною адміністрацією укладається.

Етап соціальної роботи з прийомною сім'єю передбачає реалізацію соціального супроводу прийомної сім'ї відповідно до алгоритму його реалізації.

Соціальний супровід/супроводження – це «діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) спрямована на створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу» [10, с. 58]. Завдання соціального супроводу/супроводження: створення позитивного психологічного клімату в сім'ї, належних умов для розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, формування партнерських відносин між прийомними батьками, державними і громадськими установами для забезпечення оптимальних умов життя та захисту прав дітей.

З часу опублікування запропонованої моделі роботи з прийомною сім'єю (2003 р.), відбулися значні зміни у нормативній базі та методиках соціальної роботи з даною категорією сімей, тому нами було запропоновано такі етапи по роботі з даною категорією сімей: створення прийомних сімей та функціонування прийомних сімей [5].

Етап «створенням прийомних сімей» передбачає комплекс заходів спрямованих на пошук кандидатів на створення прийомних сімей; оцінку їх потенціалу щодо можливості виховувати дитину, позбавлену батьківського піклування; підготовку до виконання функцій прийомних батьків (тренінг для кандидатів на створення прийомної сім'ї); взаємодобір дитини та сім'ї і юридичне оформлення статусу прийомної сім'ї.

Поняття «функціонування прийомних сімей» вміщує заходи, що спрямовані на забезпечення оптимальних умов розвитку та виховання прийомної дитини (соціальне супроводження), та контроль за умовами розвитку та виховання дитини у прийомній сім'ї.

Відповідно на етапі створення прийомних сімей необхідно враховувати наступні етапи: проведення інформаційної кампанії щодо поширення сімейних форм опіки; попередня робота з кандидатами на створення прийомних сімей; взаємодобір сім'ї та дитини; юридичне оформлення прийомної сім'ї.

На етапі забезпечення функціонування прийомної сім'ї: соціальне супроводження прийомної сім'ї; контроль за умовами розвитку та виховання дитини у прийомній сім'ї.

Інформаційна кампанія є першою складовою етапу створення прийомної сім'ї, яка сприяє поширенню інформації серед населення про нові та альтернативні форми і їх ефективність у вихованні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Проведення інформаційної кампанії спрямовується на: формування позитивної громадської думки щодо важливості сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; підвищення зацікавленості представників місцевих органів влади у створенні та підтримці прийомних сімей; формування команди

спеціалістів різних структурних підрозділів, зацікавлених у розвитку інституту прийомної сім'ї; безпосереднє залучення кандидатів у батьки на створення прийомних сімей [2, с. 5-14].

До завдань, що реалізуються під час інформаційних заходів відносяться: залучення кандидатів на створення прийомної сім'ї; інформування населення (щодо необхідності сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; специфіки різних форм сімейного влаштування; формування позитивної громадської думки щодо сімейних форм влаштування; залучення до співпраці та взаємодії державних службовців і спеціалістів різних галузей; представлення та лобіювання інтересів та створення сімейних форм влаштування на різних рівнях; інформування спеціалістів щодо специфіки діяльності прийомних сімей; залучення додаткових коштів; залучення партнерів(громадських, благодійних, релігійних організацій, приватного бізнесу).

У ході кампанії необхідно використовувати рекламні носії та канали передачі інформації, що дозволяють охопити більші верстви населення та спеціалістів. При цьому мають використовуватись найбільш ефективні засоби та враховуватись специфіка населення окремої місцевості.

Наступна складова етапу створення прийомних сімей – це робота з кандидатами, орієнтована на створення прийомної сім'ї.

Важливим моментом в організації роботи щодо залучення кандидатів є прийом дзвінків від зацікавлених громадян. Працювати з такими клієнтами, які бажають взяти у власну сім'ю на виховання чужу дитину, можуть тільки соціальні працівники, соціальні педагоги та психологи. Як доводить Г.М. Бевз [1] фахівець, який приймає телефонні дзвінки, повинен бути підготовлений до ведення першої бесіди та володіти інформацією про існуючі форми сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, загальні вимоги до прийомних батьків та специфіку розвитку дітей, позбавлених батьківського піклування, хто може і не може бути прийомними батьками, які документи необхідні для створення прийомної сім'ї, вимоги до стану здоров'я прийомних батьків, вимоги до осіб, що проживають з прийомними батьками, вимоги щодо віку прийомних батьків та їх фінансового та матеріального стану, їх віку, а також права та обов'язки прийомних батьків [1; 4, с. 40-45].

Другий компонент етапу створення прийомних сімей є складний тим, що він «включає різні види роботи: проведення бесід з кандидатами, первинний збір документів, обстеження житлових умов сім'ї щодо безпечності влаштування дитини, перевірка інформації про кандидатів у прийомні батьки, бесіда кандидатів з психологом, проходження кандидатами тренінгового курсу з підготовки кандидатів на створення прийомної сім'ї, підготовка соціальним працівником пакету документів щодо включення батьків-кандидатів у базу даних служб у справах дітей, схвалення кандидатур кандидатів на засіданні уповноваженого органу, внесення батьків-кандидатів у базу даних потенційних прийомних батьків» [9, с. 38].

При проведенні співбесіди спеціаліст має звертати увагу на окремі сторони життєдіяльності родини: «наскільки благополучною є родина, стиль спілкування, стосунки між членами родини, коло інтересів, друзі, проведення вільного часу; стан здоров'я кандидатів; мотивація членів родини щодо рішення про прийом на виховання дитини-сироти; чи є позитивним досвід виховання власних дітей; згода усіх членів сім'ї на прийом у родину вихованця; матеріальне забезпечення родини; житлово-побутові умови; релігійні орієнтації; спроможність адекватно використовувати наявні фінансові та інші ресурси на потреби дитини; розуміння труднощів з якими можуть стикнутися прийомні батьки при вихованні дитини-сироти та прийняття послуг від інших

спеціалістів; спроможність та бажання працювати з іншими спеціалістами, щоб підтримати дитину» [4, с. 83].

Після проведення співбесід із спеціалістами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кандидати що визначилися в своїх намірах, починають збір документів на оформлення прийомної сім'ї: пишуть заяву на ім'я директора центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо визначення їх як кандидатів на створення прийомної сім'ї, що містить дозвіл кандидатів на проведення перевірки відомостей про родину.

Дані на кандидатів, з якими проводиться попередня робота, заносяться в банк даних на кандидатів на створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, що формується центрами соціальних служб. У районні/міські служби у справах дітей надається інформація про кандидатів, з якими проводиться попередня робота.

На основі отриманої інформації готується відповідний висновок про можливість створення прийомної сім'ї.

Однією із важливих умов прийняття рішення про створення прийомної сім'ї є вимога проходження кандидатами курсу підготовки до соціальної ролі вихователів дітей, позбавлених батьківського піклування. Таке навчання є обов'язковою умовою створення прийомної сім'ї і проводиться спеціалістами обласних центрів соціальних служб із залученням спеціалістів з питань психології, педагогіки, медицини у формі тренінгу. Програма навчання затверджена наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 03. 08. 2006 року № 2670.

За результатами проходження навчання кандидати отримують довідку проходження курсу підготовки прийомних батьків, яка видається обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Також за результатами навчання обласний центр готує висновки та рекомендацію про включення до банку даних потенційних прийомних батьків.

На наступному етапі роботи з кандидатами у прийомні батьки спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді налагоджують співпрацю з працівниками інституційних закладів опіки, для створення умов знайомства потенційних кандидатів на створення прийомної сім'ї з потенційними вихованцями та для підготовки дітей до влаштування в сім'ю. Інформація про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути влаштовані до прийомної сім'ї, міститься у банку даних, що створюється і ведеться службою у справах дітей.

При відборі прийомної сім'ї, яка б найбільше відповідала інтересам дитини, соціальні працівники повинні звернути увагу на критерії взаємодобору, які включають такі складові, як: вік дитини, стать дитини, культурне/етнічне походження дитини, компетентність, рівень підготовки батьків (ресурс прийомної сім'ї), спроможність прийомної сім'ї допомогти іншим членам сім'ї (особливо братикам та сестричкам) та підтримувати контакт із біологічними родичами, наявність ресурсів прийомної сім'ї та громади, необхідних для задоволення конкретних потреб дитини.

Основною умовою взаємодобору батьків і дітей є встановлення психологічного контакту між батьками та вихованцем та усіма членами сім'ї. Такий контакт повинен налагоджуватись поступову, ненав'язливо.

На етапі створення прийомної сім'ї працівники служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді допомагають батькам прийняти виважене та остаточне рішення про прийняття конкретної дитини до їх сім'ї. Для цього вони надають сім'ї всю інформацію про сильні та слабкі сторони дитини, її потреби, про стан її фізичного та психічного здоров'я, про особливості розвитку, здібності до навчання,

сімейну історію дитини, її походження, а також можливі проблеми з якими можуть стикнутися прийомні батьки.

Крім бажання прийомних батьків, необхідно враховувати бажання самої дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може його висловити. Згода дитини з'ясовується службовою особою закладу, в якому перебуває дитина у присутності прийомних батьків і представника органу опіки та піклування, про що складається відповідний документ. Соціальні працівники, які надають послуги сім'ї, повинні підготувати дитину до влаштування в сім'ю.

Районні/міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді після проходження кандидатами підготовки та проведення взаємодобору дітей до сім'ї передають по акту до районних/міських служб у справах дітей пакет документів про прийомних батьків. Служба у справах дітей готує висновок про можливість створення прийомної сім'ї на підставі перевірки документів та інформації про родину кандидатів.

Кандидатури прийомних батьків та дітей, які влаштовуються на виховання, відповідно до положення про прийомну сім'ю, розглядаються на засіданні опікунської ради.

На оформлення статусу родини органи місцевої виконавчої влади спеціалісти служб у справах дітей готують відповідні документи [6].

Крім документів, які готуються на батьків, готується відповідний пакет документів на кожную дитину, яка має переходити в прийомну сім'ю. Оригінали відповідних документів передаються прийомним батькам як таким, що представляють законні інтереси дитини.

Відповідальність за створення та функціонування прийомних сімей покладається на райдержадміністрацію або виконавчий комітет міськради [8, с. 241-257].

Сім'я отримує юридичний статус «прийомної» після підписання відповідного рішення. Соціальні виплати на дітей розпочинаються на підставі підписання договору про влаштування дитини (дітей).

Наступним етапом роботи є забезпечення функціонування прийомних сімей, надання їм державної соціальної підтримки, що реалізується у формі соціального супроводження. Соціальне супроводження є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини. Така робота з прийомними сім'ями спрямована на вирішення проблемних питань, які можуть виникнути в процесі виховання прийомних дітей. Соціальне супроводження передбачає не тільки роботу з дітьми яких взяли на виховання, але й роботу з прийомними батьками, і з біологічними дітьми. Тобто ця робота носить комплексний характер.

Метою соціального супроводження є захист та забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, оптимальних умов її життя та розвитку з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини шляхом надання соціальних послуг прийомній сім'ї [3].

Соціальне супроводження прийомних сімей – це робота, що передбачає надання фахівцем (або групою фахівців) центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці з фахівцями інших підприємств, установ, організацій комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних послуг, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомної сім'ї [6, с. 10-18].

Соціальне супроводження дозволяє вирішувати ряд завдань, перелік яких залежить від терміну влаштування дитини в сім'ю та її основних потреб: адаптація дитини до нової сім'ї; створення позитивного психологічного клімату у родині; забезпечення оптимальних умов життя; забезпечення захисту прав дитини; створення

можливостей для розвитку дитини шляхом надання комплексу якісних соціальних послуг [3, с. 241–257].

Соціальний працівник, при потребі, уточнює та доповнює інформацію про загальний стан здоров'я, щеплення, результати психодіагностичних досліджень, навчання дитини, характер її стосунків з біологічними батьками/особами, що їх замінюють, родичами, звертаючись до відповідних установ, фахівців. Термін перевірки документів та збору інформації становить один місяць. При його подовженні у плані соціального супроводження зазначається, що стало підставою для цього.

Розробка планів соціального супроводження та визначення ефективності виховання дитини у прийомній сім'ї базується на початковій інформації щодо потреб дитини та можливостей сім'ї. Детальне оформлення отриманих даних провадиться соціальним працівником в перший місяць проживання дитини у родині у вигляді оцінки потреб прийомної дитини, дитини-вихованця.

Одним із завдань соціального працівника є оцінка потреб прийомної сім'ї, що складає основу планування соціальної підтримки родини в процесі реалізації соціального супроводження. Процес вивчення потреб родини є аналогічним вивченню потреб дитини. Першим кроком оцінки ситуації в прийомній родині є аналіз різних характеристик сім'ї, ознайомлення з сімейними традиціями, визначення ресурсів її та її найближчого оточення.

Реалізація соціального супроводження прийомної сім'ї передбачає періодичне планування соціальної роботи з дитиною, батьками, членами родини, соціальним оточенням тощо. План соціального супроводження містить конкретні заходи, які є актуальними на відповідний строк реалізації щодо забезпечення потреб дитини у розвитку та вихованні, створення умов для підвищення виховного потенціалу сім'ї для утримання, виховання та розвитку прийомної дитини.

План складається з двох частин: план забезпечення потреб дитини у розвитку й вихованні та план створення умов щодо розвитку й виховання дитини в прийомній сім'ї.

У разі необхідності, при появі обставин, які потребують термінового вирішення (необхідність медичного консультування, корекція стосунків між членами родини тощо), може бути проведена корекція плану соціального супроводження. Соціальний працівник оформлює відповідну пояснювальну записку щодо обставин, що потребують корегування плану, та переоформлює план відповідно до нагальних потреб дитини.

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціально-педагогічної роботи з сім'ями залишається відкритим, що зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

Використана література:

1. Бевз Г.М. *Прийомні сім'ї: Оцінка створення, функціонування та розвитку: Навч. посіб..* — К. : Главник, 2006. — 112 с.
2. Бевз Г., Ейдемільер В. *Інформаційна кампанія з рекрутування кандидатів у прийомні батьки : критерії ефективності // Соціальна робота в Україні : теорія і практика.* — 2004. - № 3 (8). — С. 5 – 14.
3. Капська А.Й., Пеша І.В. *Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник.* — К.: Центр учбової літератури, 2012. — С. 241 – 257.
4. Комарова Н.М., Пеша І.В. *Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: У 2-х кн..* — К.: Держсоцслужба, 2006. — Кн. 1. - С. 40-83.

5. Міхеєва Оксана Юріївна. Соціально-педагогічні умови підготовки соціальних педагогів до роботи з прийомними сім'ями: Дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2011. – 308 с.
6. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. / [Г. М. Бевз, Бондаренко Т. В., Комарова Н. М., Пеша І. В. та ін.] / – К.: Держсоцслужба, 2006. – Кн. 2. – С. 10-18.
7. Проведення комплексної оцінки в інтернатному закладі / [За заг. ред. О. Карагодіної]. – К.: ПП «Март», 2006. – 131 с.
8. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред.. А.Й. Капської]. – 4-е вид. випр. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 241-257.
9. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу. Навчально-методичний комплекс/ [За заг. ред. Г.М. Лактіонової, Ж.В. Петрочко]. – К.: «Науковий світ», 2006. – С. 38.
10. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Збірник методичних матеріалів / Авт. кол. Г. М. Бевз, А. Й. Капська, Н.М. Комарова та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – С. 37-58.

МИХЕЕВА ОКСАНА ЮРЬЕВНА. Алгоритм соціально-педагогічної роботи с приемными семьями.

В статье дана характеристика алгоритма и модели создания и функционирования приемных семей, представлены основные их принципы и этапы. Охарактеризовано информационную кампанию, как одного из первичных этапов функционирования приемной семьи, описана работа с кандидатами у приемные родители, представлено этап и особенности юридического оформления приемной семьи. Дана характеристика социального сопровождения данного типа семей. Определены и описаны составляющие социального сопровождения приемной семьи. отмечено детали работы социального работника при создании приемной семьи и ее сопровождения.

Ключевые слова: приемная семья, информационная кампания, кандидаты у приемные родители, юридическое оформление приемной семьи, создание и функционирование приемных семей, социальное сопровождение приемных семей.

MIHEEVA OKSANA. Algorithm social and educational work with foster family.

The paper describes the algorithm and model creation and functioning of foster families, the basic principles they presented the main stages. The characteristic information campaign as one of the initial stages of a foster family, detailed work with candidates for adoptive parents described features of legal registration of foster care. Defined and described components of social support to adoptive families. Defined and described components of social support to adoptive families. described details of a social worker at a foster family and its support.

Keywords: foster family, information campaign, candidates for adoptive parents, legal registration of foster care, foster care establishment, functioning foster care, social support / maintenance.